

się wypraw. Autor przeprowadza w swej książce—przewodniku pewien proces weryfikacji historycznej — by nie rzec: „demitologizacji” — miejsc archeologicznych. Przykładem może być potraktowanie Drogi Krzyżowej (*Via Dolorosa*), o której pisze, że „posiada małą szansę, ażeby być odpowiednikiem historycznej rzeczywistości” (s. 26). Idąc za Benoit, autor przyjmuje bowiem inną trasę Drogi Krzyżowej: punktem wyjścia jest „Gabbatha” (J 19, 13) usytuowana w cytadeli — pałacu Heroda, w zachodniej części miasta. W obecnym stanie wiedzy i wykopalisk jednak nie sposób udowodnić żadnej z proponowanych tras Drogi Krzyżowej.

Zaletą recenzowanego przewodnika jest synteza i jasność w przedstawianiu sprawy. Niemniej jednak trudno polecać tę książkę jako przewodnik dla początkującego turysty—pielgrzyma. Raczej będzie to jakies uzupełnienie czy *repetitorium* tym bardziej cenne, że oparte na solidnych podstawach naukowych przy zastosowaniu ścisłej, choć nie nudzącej i odstraszaającej, metody naukowej.

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

FRANCIS L. FILAS, SJ, *Święty Józef Człowiek Jezusowi najbliższy*, Kraków 1979.

Pod imieniem i nazwiskiem amerykańskiego jezuitę słowackiego pochodzenia, profesora teologii dogmatycznej na Uniwersytecie Loyola w Chicago, w pięknej szacie graficznej (dobry papier, staranny druk, oprawa pięcienna z złożonymi wytłokami, obwoluta Barbary Szczerbińskiej z barwną reprodukcją drewnianej rzeźby św. Józefa z Dzieciątkiem z lat 1780—1800 w Słowackiej Galerii Narodowej w Bratysławie), krakowskie Wydawnictwo Apostołów Modlitwy wydrukowało tom studiów o św. Józefie. W rzeczywistości druk ukończono w styczniu 1981 roku i w tymże roku książka została rozpowszechniona.

O. Franciszek Filas SJ jest autorem tylko części tomu, a mianowicie monografii: *Joseph: the Man Closest to Jesus. The Complete Life, Theology and Devotional of St. Joseph*. Second Printing, St. Paul Editions, Boston 1962 oraz studium: *Saint Joseph après le Concile Vatican II*, Fides, Montréal 1970, z którego przełożono tylko część: strony 29—27. Przekład przygotowali: ks. Franciszek Dylewski CRL, ks. Jan Ożóg SJ, s. Dolores Siuta, Józefitka. Nie wiadomo jednak, kto jest tłumaczem jakiego tekstu, stąd nie można ocenić wartości ich osobistego wkładu. Resztę tomu, strony 327—462, wypełnili swymi studiami autorzy polscy: ks. Franciszek Bracha CM, ks. Bronisław Natoński SJ, ks. Andrzej Bober SJ, ks. Jan Ożóg SJ.

Wbrew autorowi i tytułowi książki tom jest typowym „klockiem” bibliotekarskim, który skatalogowany według autora i tytułu pierwszego traktatu, topi w sobie nie tylko drugi, odrębny traktat tegoż autora, lecz także cztery dalsze traktaty, czterech różnych autorów. Całość łączy tylko temat główny: św. Józef. Teolog znający tytułowe dzieło o Fr. Filasa SJ w oryginale, nie sięgnie po jego przekład polski i nigdy się nie dowie o istnieniu w nim studiów jozefologicznych autorów polskich. Dlatego konieczna jest możliwie szeroka informacja o całej zawartości ukrytej w tomie.

Pierwsza monografia o Fr. Filasa SJ: *Święty Józef, Człowiek Jezusowi najbliższy*, przedstawia w sześciu częściach (s. 9—287) życie, teologię i nabożeństwo do św. Józefa przed Soborem Watykańskim II, jest „Summą Jozefologii” przedsoborowej, Omawia kolejno: 1. źródła, 2. życie św. Jó-

zefa, 3. małżeństwo św. Józefa, 4. ojcostwo św. Józefa, 5. inne zagadnienia teologiczne dotyczące św. Józefa, 6. dzieje nabożeństwa do św. Józefa. W tym ostatnim rozdziale brak rozległej perspektywy J. A. Jungmanna SJ, który swoją syntezą dziejów kultu Kościoła Zachodniego przygotował soborową odnowę liturgii, (a nie jej nadużycia!).

Fragmencie drugiego studium o. Fr. Filasa SJ: *Św. Józef w świetle Soboru Watykańskiego II*, rozwija na stronach 289—325 jozefologiczną egzegezę VII i VIII rozdziału Konstytucji Dogmatycznej o Kościele *Lumen Gentium*, w następujących ujęciach porównawczych: 1. św. Józef i inni święci, 2. św. Józef i Najświętsza Panna, 3. św. Józef, Jezus i Kościół. Zagadnienia tytułowego drugiego studium, w jego brzmieniu oryginalnym: „św. Józef po Soborze Watykańskim II”, brak.

Pozostałe studia autorów polskich o objętości 140 stron są jakby pierwszym tomem *Studia Poloniae Josephologica*, serii, która powinna się ukazywać chociażby co pięć lat, publikując polskie referaty na kolejnych międzynarodowych sympozjach jozefologicznych, uzupełnione studiami i przyczynkami o życiu, teologii i czci św. Józefa w okresach nie stanowiących tematu kolejnych sympozjów międzynarodowych.

Ks. Franciszek Bracha CM, profesor Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy w Krakowie na Stradomiu, opracował kult św. Józefa w Polsce. W czterech rozdziałach (s. 327—368) omawia: 1. średniowiecze (piśmiennictwo i liturgia), 2. wiek XVI i XVII (Piotr Skarga, Adam Opatowczyk, Justyn Zapartowicz Miechowita), 3. patronat św. Józefa nad miastem Krakowem, 4. jozefologię arcybiskupa lwowskiego obrządku łacińskiego, Józefa Bilczewskiego. W rozdziale pierwszym streścił referat biskupa Juliana Wojtkowskiego i referat ks. Wacława Schenka (oparty na rozprawie magisterskiej s. Kazimierza Białczak OSB z Kwidzyna), referaty wygłoszone na II Międzynarodowym Sympozjum Jozefologicznym w Toledo (19—26 września 1976). W rozdziale drugim streścił referat ks. Andrzeja Bobera SJ o ks. Piotrze Skardze SJ z tegoż sympozjonu; pisząc o Adamie Opatowczyku oparł się na własnych studiach i na pracy biskupa Edwarda Ozorowskiego; podobnie w stosunku do Justyna Zapartowicza Miechowity miał za podstawę własne studia i pracę o. Franciszka Gołębiowskiego OP; rozdziały trzeci i czwarty, o patronacie św. Józefa nad miastem Krakowem i o jozefologii arcybiskupa Józefa Bilczewskiego, nie zawierają odsyłaczy do autorów, a więc są dorobkiem osobistym ks. Franciszka Brachy CM. — Chociaż tom został wydrukowany z początkiem 1981 roku, to jednak nie zostały wykorzystane materiały polskie III Międzynarodowego Sympozjum Jozefologicznego w Montrealu (wrzesień 1980), gdyż maszynopis został oddany do składania już w lipcu 1979 roku. Referaty tam wygłoszone wzbogaciłyby obraz teologii i kultu św. Józefa w Polsce XVII wieku.

Ks. Bronisław Natoński SJ opracował kult św. Józefa wśród jezuitów polskich (s. 369—392). Studium źródłowe zawiera statystykę porównawczą popularności imion „Jan” i „Józef” wśród członków Towarzystwa Jezusowego prowincji polskich, od sprowadzenia jezuitów do Polski przez Sługę Bożego Stanisława kardynała Hozjusza aż po czasy dzisiejsze, z wykresem. W dalszej kolejności omawia modlitwy do św. Józefa, kościoły i ołtarze poświęcone św. Józefowi, piśmiennictwo o św. Józefie: żywot pióra Piotra Skargi, postylla Jakuba Wujka, kazania: T. Młodzianowskiego, J. Morawskiego, P. Kaczyńskiego, S. Bielickiego, A. Szymy, J. Filipowicza, F. Kowalickiego, J. Wolskiego, R. Wojniłowicza, K. Balsama, S. Ubermanowicza, J. Płochockiego, J. Trendela, J. Korsaka. Wiekom XIX i XX poświęca zakończenie swego szkicu, omawiając rozwój czci św. Józefa w klasztorze jezuitów w Starej Wsi koło Brzozowa i w całej ówczesnej prowincji galicyjskiej, w *Postańcu Serca Jezusowego*, organie „Apostolstwa Modlitwy” oraz w książkach drukowanych przez Wydaw-

nictwo Apostolstwa Modlitwy. Bogactwo materiału zasługujące nie na jeden szkic, lecz na szereg opracowań monograficznych.

Ks. Andrzej Bober SJ, patrolog z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, opracował „Małą antologię patrystyczną o św. Józefie” (s. 393—429): 1. św. Józef w tajemnicach Jezusa, 2. małżeństwo św. Józefa, 3. świętość św. Józefa, 4. misja św. Józefa, 5. zawód św. Józefa, 6. św. Józef w legendzie i apokryfach, 7. błędne opinie o św. Józefie. Antologię poprzedza przedmowa, a kończy lista autorów tłumaczonych, zawierająca podstawowe dane bio- i bibliograficzne. Autor zasłużony dla przyswajania polskiej myśli teologicznej i dorobku Ojców Kościoła stanął i tym razem na wysokości zadania.

Ks. Jan Ożóg SJ zestawil Dokumenty Kościoła (s. 431—462): Piusa IX, Leona XIII, Benedykta XV, Piusa XII, Jana XXIII, arcybiskupa Józefa Bilczewskiego i biskupa Karola Wojtyły, obecnego Papieża Jana Pawła II.

W sumie tom przynosi dużą ilość zróżnicowanego tematycznie i co do wartości materiału biograficznego, teologicznego i kultowego, z którego jawi się św. Józef, całym sobą wskazując swą Przeczystą Oblubienicę Maryję, a wraz z nią, Bogarodzicą Dziewicą, jako Ojciec Dziewicy, wskazuje Syna Bożego Wcielonego, Jezusa Chrystusa.

Olsztyn

BP JULIAN WOJTKOWSKI

RENE LAURENTIN, *Qu'est-ce que l'Eucharistie?* Jésus Christ présent. Pour préparer le Congrès eucharistique, Oeuvre de la Grotte. Cahiers du renouveau. Desclée de Brouwer 1981, ss. 96.

Ta niewielka książeczka stanowi, można powiedzieć, krótki katechizm przedstawiający jasno naukę Kościoła na temat Eucharystii, ze szczególnym uwzględnieniem rzeczywistej obecności Jezusa Chrystusa w Najświętszym Sakramencie. Zamiarem autora było niewątpliwie ożywić wiarę tych, którzy, jak wykazała ankieta opublikowana w *Le Pèlerin* w kwietniu 1981 r., uważają Eucharystię za symboliczny posiłek wyrażający wspólnotę z Chrystusem. Na 85% Francuzów ochrzczonych w Kościele Katolickim, 61% widzi w Eucharystii tylko symbol Chrystusa a zaledwie 27% ankietowanych wierzy w rzeczywistą Jego obecność.

„Eucharystia nie jest jedynie symbolem (...), miejscem spotkania, dialogu, przyjaźni. Oczywiście to wszystko w niej można odnaleźć — pisze ks. Laurentin. Ten bowiem, który powiedział: *To jest Ciało moje* nie jest człowiekiem (...) lecz jest Synem Bożym, który stał się człowiekiem” (s. 33). Tajemnicę daru Bożej miłości autor rozpatruje na trzech płaszczyznach, a więc najpierw omawia Eucharystię jako znak w kontekście symboliki posiłku, pokarmu, zapowiedzi mesjanistycznych w Starym Testamencie (rozdział 1), następnie rzeczywistość, kryjącą się w znaku Eucharystii, a więc totalną obecność „Jezusa Chrystusa Człowieka i Boga, Ciała i Krwi Zmartwychwstałego Jezusa, duszy i Osoby Chrystusa, Boskiej Osoby, a z Nim nierozdzielnie istniejących Osób Ojca i Ducha Świętego. W Eucharystii dalej zbiega się przeszłość, teraźniejszość i wieczność, w „dziś” Osoby Chrystusa. Ona też urzeczywistnia jedyną ofiarę Chrystusa dokonaną raz na zawsze na krzyżu dla wszystkich. Wreszcie Chrystus obecny w Eucharystii jest związany ze Swym Ciałem Mistycznym — Kościołem (rozdział 2). Rozdział 3 poświęca autor „realizacji” Eucharystii w człowieku.

Autor ukazuje m. in. na przykładzie życia i działalności siostry Marii Teresy z Kalkuty, jak Eucharystia prowadzi do miłości bliźniego, do służby Chrystusowi w drugim człowieku. Łamanie się Chlebem Eucha-